

Koncepcje map gospodarczych do zarządzania krajem (XVIII–XX w.)

Beata Konopska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej, Katedra Geomatyki i Kartografii

ORCID 0000-0002-9302-5164

E-mail: beata.konopska@poczta.umcs.lublin.pl

Zarys treści: W dziejach polskiej kartografii wielkoskalowej kilkakrotnie pojawiała się idea wydania mapy do realizacji celów związanych z zarządzaniem państwem. W artykule nakreślono genezę powstania trzech fenomenalnych wręcz koncepcji tego typu map i podjęto próbę wskazania przyczyn zaniechania ich realizacji.

Koncepcję i zasady wykonania mapy gospodarczej po raz pierwszy szczegółowo opracowano i upubliczniono w końcu XVIII wieku, ale czas zaborów nie sprzyjał takim przedsięwzięciom. Odradzanie się państwa polskiego było drugim momentem, kiedy pojawiła się potrzeba konfrontacji różnych wizji rozwoju gospodarczego kraju z jego topograficznym obrazem. Jednak wojna 1920 roku sprawiła, że nie doszło do realizacji projektu. Kolejna koncepcja mapy gospodarczej ogłoszona została po drugiej wojnie światowej i zakładała wykorzystanie w szerokim zakresie zdjęć lotniczych. Niestety, czasy zimnej wojny nie sprzyjały takim realizacjom. Mapa krajowa, mapa gospodarcza stała się ideą, o której mówiono, którą planowano od XVIII w. i której nie zrealizowano przez kolejne dwa stulecia.

Słowa kluczowe: mapa urzędowa, mapa gospodarcza, Polska odrodzona

---

1. Wprowadzenie

W dziejach polskiej kartografii wielkoskalowej kilkakrotnie pojawiała się idea wydania mapy do celów gospodarczych jako narzędzia przeznaczonego dla organów administracji państwowej, ułatwiającego im podejmowanie decyzji. Idea opracowania mapy w skali topograficznej pojawiała się w przełomowych momentach dziejów Polski i za każdym razem jej koncepcja i sposób wykonania były na tyle dopracowane, że całe przedsięwzięcie miało dużą szansę powodzenia. Prac nad tymi mapami jednak albo nie rozpoczynano, albo nie kończono. W zamian administracja państwowa otrzymywała inne opracowania, mniej dokładne, mniej szczegółowe i opracowane bez jej udziału.

W artykule przyjrano się losom koncepcji map gospodarczych w trzech przełomowych okresach dziejów Polski – w końcu XVIII wieku oraz w czasie

urządzenia Polski w nowych granicach po obu wojnach światowych. Okres budowania państwa demokratycznego w ostatniej dekadzie XX wieku pominięto z uwagi na bogatą literaturę na ten temat. W każdym z tych trzech rozpatrywanych przypadków nie doszło do wykonania map, pomimo niekwestionowanej potrzeby posiadania jednolitego, wielkoskalowego opracowania kartograficznego dla całego obszaru Polski.

W artykule przeanalizowano warunki zewnętrzne (społeczne, ekonomiczne i polityczne), w jakich pojawiała się idea opracowania jednolitej mapy gospodarczej, obejmującej obszar Polski oraz okoliczności, w których porzucano tę ideę. Przeprowadzona analiza powinna pozwolić odpowiedzieć na pytanie, dlaczego nie doszło do tych realizacji, pomimo faktycznego potencjału merytorycznego i deklaracji wykonawczych oraz oczywistych potrzeb administracji państwowej. Pojawia się tu wiele pytań, czy ogłoszone koncepcje i entuzjazm wykonawczy nie przerastały rzeczywistych możliwości państwa będącego na kolejnych zakrętach swoich dziejów, czy faktycznie państwo było przygotowane organizacyjnie, finansowo, a zwłaszcza mentalnie do realizacji tak ambitnych przedsięwzięć, czy może w koncepcjach tych zawarte były jedynie ambicje kilku uczonych i polityków zafascynowanych kartografią. Odpowiedzi na te pytania powinny pozwolić na sformułowanie uniwersalnych wniosków, wskazanie wspólnych cech tych koncepcji oraz okoliczności sprzyjających i zagrażających takim przedsięwzięciom.

Analiza źródeł pisanych i literatura przedmiotu charakteryzują okresy, w których powstawały koncepcje map jako czasy wielkich ambicji i zaangażowania w sprawy państwa, w obliczu tworzących się nowych kart historii Polski. O ile jednak okoliczności powstania i ogłoszenia założeń merytorycznych są w miarę dobrze udokumentowane, o tyle trudno jest dotrzeć do jednoznacznych przyczyn zamykających lub opóźniających te projekty. Najczęściej temu procesowi towarzyszył splot okoliczności, które ostatecznie doprowadzały do zaniechania podjętych działań i wykonania opracowań zastępczych.

2. Trzy podejścia do opracowania mapy topograficznej do celów gospodarczych

2.1. Koncepcja *mappy* z końca XVIII wieku

Z analizy literatury przedmiotu wynika, że pierwszym autorem pełnego planu opracowania mapy topograficznej ziem polskich na podstawie pomiarów wykonanych przez specjalnie powołany urząd był stolnik koronny August Moszyński. Jak pisze B. Olszewicz¹, A. Moszyński opracował nie tylko koncepcję mapy, ale szczegółowo zaplanował jej wykonawstwo i finansowanie ze skarbu państwa.

---

¹ B. Olszewicz, *Polska kartografia wojskowa*, Warszawa 1921, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, s. 42.

Wykonawcami projektu ogłoszonego w 1776 r. mieli być astronomowie, rysownicy oraz inżynierowie z kraju i z zagranicy, a także oficerowie odkomenderowani z pułków. Jedynym zadaniem osób zaangażowanych w wykonie projektu miała być praca nad mapą topograficzną, służącą – jak pisze B. Olszewicz – „dla wyzyskania sił przyrodzonych kraju, dla należytego zorganizowania spraw podatkowych itd.”². Do realizacji tego projektu nie doszło, podobnie jak kilku innych, które wówczas planowano. Jednym z nich był projekt *Mappy krajowej*. Szczegóły projektu znamy z *Dziela* Jana Śniadeckiego³ opublikowanych w 1839 r. oraz jego pełnego tekstu w *Mappografii dawnej Polski*⁴ wydanej w 1846 r. i w czasopiśmie „*Studia Geohistorica*”⁵, które przypomniało tę ideę w 2017 roku.

Koncepcję i zasady wykonania *Mappy* ziem dawnej Polski, opartej na pomiarach astronomiczno-trygonometrycznych szczegółowo opracowano i upubliczniono w końcu XVIII wieku. O ile brak jej realizacji wydaje się zrozumiały w kontekście powszechnej opinii o okresie zaborów, o tyle opracowanie tak śmiałej koncepcji, ocenionej z perspektywy lat przez E. Romera⁶ (1969), jako wpisującej się w nurt nowoczesnych prac pomiarowych prowadzonych wówczas w Europie, świadczy o niczym nieskrępowanej myśli jej twórców. Projekt ten – jak pisał M. Fleszar – był wymownym świadectwem tendencji, które nurtowały ówczesną polską geografię⁷. Przygotowali go ówcześni profesorowie Akademii Krakowskiej Jan Śniadecki (profesor astronomii i matematyki) i Feliks Radwański (profesor matematyki i mechaniki) a upublicznił współpomysłodawca całego przedsięwzięcia komisarz skarbowy Tadeusz Czacki, zgłaszając tę ideę Komisji Skarbowej Koronnej „prawdopodobnie w końcu maja lub w czerwcu 1791 roku”⁸.

Projekt opracowany w 1790 r. w Krakowie i przesłany do Warszawy był dla T. Czackiego podstawą do dalszych działań. Po latach to jemu przypisano główne zasługi: „Wyborny jego projekt rozmierzenia całej ówczesnej Polski trygonometrycznie, podług planu ułożonego przez Jana Śniadeckiego i zrobienia wielkiej mappy kraju, był także jednym z najchwalebniejszych jego czynów, podczas urzędowania w kommissyi skarbu”⁹. Autor hasła encyklopedycznego przypisuje T. Czackiemu tę zasługę nie bez powodu, ponieważ T. Czacki podczas obrad

² B. Olszewicz, *Polska kartografia...*, op. cit., s. 40–41.

³ J. Śniadecki, *Dziela*. Wydanie nowe Michała Balińskiego, t. 1, cz. 1, Warszawa, 1839, s. 189–190.

⁴ E.B. Rastawiecki, *Mappografia dawnej Polski*, Warszawa 1846, s. 69–79.

⁵ *O Mappie Krajowej, Jan Śniadecki (1790), Uwagi wstępne Beata Konopska*, „*Studia Geohistorica*”, nr 5, 2017, s. 20–27.

⁶ E. Romer, *O geografii. Rozważania historyczne i metodologiczne*, Przedmowa, komentarzem, przypisaniami i streszczeniem opatrzył. August Zierhoffer, „*Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*”, Seria B, nr 153, Wrocław 1969, s. 53.

⁷ M. Fleszar, *Myśl geograficzno-ekonomiczna w epoce stanisławowskiej*, w: *Studia z dziejów geografii ekonomicznej w Polsce od połowy XVIII w. do r. 1848*, Warszawa 1956, s. 2.

⁸ B. Olszewicz, *Polska kartografia wojskowa w XVIII wieku*, „*Bellona*”, r. 2, 1919, z. 9, s. 720.

⁹ *Encyklopedia Powszechna*, T. 6 (Cul.–Den.), Warszawa 1861, Wyd. S. Orgelbrand, s. 119.

Komisji w istocie nie przestawił dokumentu otrzymanego od J. Śniadeckiego, ale „Plan mapy jeneralnej”, który sam napisał na podstawie przysłanego dokumentu, co wyraźnie zaznaczył¹⁰. Przerobił go, ponieważ miał świadomość, że jego zadaniem jest przekonanie polityków, a nie fachowców z zakresu topografii; dlatego w swoim przemówieniu zwrócił większą uwagę na znaczenie i wartość mapy w „rządzeniu krajem” oraz na wysoki koszt i długi, bo dwunastoletni czas jego opracowania. Tekst wystąpienia zamieścił w biografii T. Czackiego Alojzy Osiński¹¹, wspomina o nim także B. Olszewicz¹². Wiarygodności T. Czackiemu jako znawcy topografii kraju od początku urzędowania dodawało duże zaangażowanie w sprawę opracowania mapy hydrograficznej, wszak był jej mecenasem. „Jego opisy i rewizje rzek służyły za wzór dla innych memoriałów tego rodzaju. Gdy zachodziła potrzeba, łożył na mapy hydrograficzne z własnej szkatuły”¹³.

Mappa Krajowa jest dowodem nowoczesnego rozumienia prac kartograficznych; autorzy projektu dokonali pełnej analizy potrzebnych zasobów technicznych, osobowych, finansowych i czasowych. Oceniając ich pracę z dzisiejszej perspektywy można podpisać się pod dużo wcześniejszymi opiniami A. Chałubińskiej¹⁴, E. Romera¹⁵, M. Fleszara¹⁶ i wspomnianego już B. Olszewicza. Wszyscy oni stawiali ten projekt na równi z ówczesnymi opracowaniami zagranicznymi. Prawdopodobnie wynikało to z faktu, że J. Śniadecki był na bieżąco z pracami prowadzonymi przez Anglików i Francuzów, zmierzającymi do połączenia krajowych sieci triangulacyjnych.

Wykonanie *Mappy* miało objąć dokładny pomiar całego kraju, wszystkich prowincji, województw i powiatów, współrzędne geograficzne głównych miast, ukształtowanie terenu, wysokość nad poziomem morza, szczegółowy obraz rzek oraz pokrycie terenu¹⁷. Z przygotowanych materiałów zamierzano opracować, określając współczesnym językiem, warstwy tematyczne: *Mapę Ekonomiczną i Handlową*, *Mapę Polityczną*, *Mapę Militaryczną*. Autorzy projektu pisząc o dokładności mapy zakładali, że będzie ona odzwierciedleniem precyzji ówczesnych instrumentów, osiągnięć matematyków i astronomów. O szczegółowości podejścia do koncepcji i realizacji projektu świadczą nie tylko harmonogramy, koszty i zobowiązania finansowe państwa, wskazania na rodzaj instrumentarium (i jego dalszych losów, tj. przejścia na własność Akademii Krakowskiej), ale

¹⁰ A. Osiński, *O życiu i pismach Tadeusza Czackiego*, wyd. 2, Kraków 1851, s. 124–125.

¹¹ Ibidem, s. 118–125.

¹² B. Olszewicz, *Polska kartografia wojskowa w XVIII wieku*, „Bellona”, op. cit., s. 720.

¹³ Ibidem, s. 715.

¹⁴ A. Chałubińska, *Sprawa „Opisu jeograficznego” w tajnym ruchu filomackim*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, 1963, seria C, z. 6, s. 5–21.

¹⁵ E. Romer, *O geografii...*, op. cit., s. 53.

¹⁶ M. Fleszar, *Mysł geograficzno-ekonomiczna w epoce stanisławowskiej*, in ibidem: *Studia z dziejów geografii ekonomicznej w Polsce od połowy XVIII w. do r. 1848*, „Prace Geograficzne”, nr 8, IGI PAN, Warszawa, 1956, s. 2.

¹⁷ J. Śniadecki, *Dziela...*, op. cit., s. 191.

również zapisy związane z wypłatą honorariów i postępowań wobec potencjalnych spadkobierców twórców projektu.

T. Czacki, uświadamiając zebranych na posiedzeniu Komisji o kapitałochłonności tego rodzaju prac wskazywał im, że te prace raz dobrze wykonane służyć będą wielu pokoleniom: „choćbyśmy sami nie korzystali, zjednamy wdzięczność po nas w miejsce wstępujących”¹⁸. Niestety nie wzięto tego pod uwagę i projekt nie został przyjęty do realizacji z powodów finansowych¹⁹ i braku jedności między posłami²⁰.

2.2. Mapa w służbie odrodzonego państwa

Drugim momentem w dziejach Polski, w którym pojawiła się wyraźna potrzeba posiadania mapy w skali topograficznej do celów gospodarczych, był czas po pierwszej wojnie światowej. Twórcy powołanego w 1918 r. „Przeglądu Geograficznego” przypominali o konieczności znajomości topografii ziem, którymi chce się zarządzać²¹, podobnie jak to wcześniej uczynił T. Czacki, odwołujący się do słów Fryderyka Wielkiego „Kto chce rządzić krajem, ten znać go winien”²².

Nowe rozdanie na arenie europejskiej sprawiło, że wiele państw rozpoczęło ponownie kształtować swój byt. Zainicjowano w nich m.in. dyskusje nad organizacją prac pomiarowo-kartograficznych na rzecz administracji państwowej i określenia udziału w tych pracach wojskowej i cywilnej służby topograficznej. Zmierzano nie tyle do ograniczenia udziału wojska w tych pracach, ile do ograniczenia jego wpływu na decyzje dotyczące utajniania map lub określania warunków korzystania z nich w jednostkach administracji państwowej, placówkach badawczych itp. Niektóre kraje opowiadały się wręcz za twardym rozdzieleniem obu służb i pozostawieniem opracowania mapy gospodarczej wyłącznie w rękach cywilnych. Dyskusję wywołały negatywne doświadczenia związane z ograniczeniami dostępu do map wprowadzonymi przez wojsko. Dotknęły one urzędników administracji państwowej oraz pracujących na rzecz rozwoju kraju i nauki. O próbach uniezależnienia się od wojska w starych i nowo powstałych państwach europejskich pisał na łamach wspomnianego już „Przeglądu Geograficznego” L. Sawicki. Powołując się na doświadczenia Anglii, Francji, Włoch, Austrii i Czechosłowacji zaproponował zorganizowanie w Polsce dwóch

¹⁸ A. Osiński, *O życiu...*, op. cit., s. 124.

¹⁹ J. Bzinkowska, *Zainteresowania kartograficzne Jana Śniadeckiego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej im. S. Staszica. Geodezja”, z. 74, 1982, s. 79–91.

²⁰ A. Jackowski, M. Taborska, *Rozwój myśli geograficznej w Polsce*, Kraków 2014, s. 221.

²¹ „Naród polski odzyskał byt państwowy i przystępuje do nowego ugruntowania swego życia politycznego i gospodarczego, do zabrania głosu w sprawach ogólnoeuropejskich i światowych. We wszystkich tych kierunkach znajomość ziemi własnej i obcej jest warunkiem jednym z najważniejszych”, *Słowo wstępne*, „Przegląd Geograficzny”, t. 1, 1919, z. 1–2, s. 1.

²² B. Olszewicz, *Polska kartografia wojskowa (zarys historyczny)*, Warszawa 1921, s. 51.

Państwowych Zakładów Pomiaru Kraju i Kartograficznego ze specjalistycznymi oddziałami do wykonywania prac terenowych i kameralnych²³.

Powyższą propozycją L. Sawicki wpisał się w ogólny trend wyrażany w projektach i postulatach napływających do biura Prezesa Rady Ministrów w sprawie prac nad mapą, „która winna zaspokoić pod względem pomiarowym wszystkie potrzeby techniki, przemysłu i gospodarstwa narodowego”²⁴. Przedstawiciele rządu, nauki i zrzeszenia zawodowych mierniczych podążali w kierunku konsolidacji prac pomiarowych i kartograficznych, wskazując nawet instytucję nadzorującą – Państwowy Instytut Geodezyjny (PIG). Specjalna komisja powołana przy Ministerstwie Robót Publicznych zaczęła przygotowywać projekt ustawy, który zakładał wyłączenie z prac mierniczych, specjalizujących się w pracach na rzecz wojska, gdyż po drugiej stronie stołu Rady Ministrów leżał drugi projekt zgłoszony przez wojsko – powołania Wojskowego Instytutu Geograficznego (WIG), gotowego do objęcia wszelkich „ogólnopaństwowych zagadnień”²⁵.

Plan ulokowania wykonawstwa geodezyjno-kartograficznego w PIG-u nie powiódł się i prace ostatecznie przejął WIG, który w obliczu nieukrywanej niechęci środowiska cywilnego, oficjalnie wskazywał, że władze państwowe decyzyję tę podjęły pod wpływem debat, konferencji i ankiet²⁶. Faktycznie premier W. Witos zarządził debatę, która w zamierzeniu miała wypracowanie zgody na wykonanie prac kończących się wydaniem mapy Rzeczypospolitej do celów ogólnopaństwowych pod kierunkiem PIG-u. Spotkanie odbyło się – jak wspomina J. Kobyliński – w październiku 1920 r. pod przewodnictwem G. Narutowicza z udziałem 31 osób, głównie przedstawicieli różnych ministerstw²⁷. Wynik debaty, pomimo przyjętego założenia, był inny. Prawdopodobnie wojsko wytoczyło jeszcze jeden argument.

W przejściu „władzy” nad opracowaniem mapy Rzeczypospolitej prawdopodobnie pomogła wojsku najbardziej wojna polsko-bolszewicka, w czasie której całkowicie przejęło ono kontrolę nad produkcją map w skalach topograficznych. Wojna paradoksalnie sprzyjała mu także w powrocie do wcześniejszej praktyki kontrolowania dostępu do map i ich utajniania (utajniono np. mapy w skali 1:100 000 i większych)²⁸. Przeciwno temu zbuntowali się członkowie Polskiego Towarzystwa Geograficznego (PTG). Nagłośnili sprawę na forum międzynarodowym i w kwietniu 1920 r. wysłali memoriał do szefa WIG-u,

²³ L. Sawicki, *Zakłady państwowe a geografia ojczysta*, „Przegląd Geograficzny”, t. 1, 1919, z. 1–2, s. 5–7.

²⁴ S. Medyński, *Mapa gospodarcza państwa*, w: *Aktualne zagadnienia miernictwa. Zbiór referatów*, red. E. Warchałowski, J. Piotrowski, Warszawa 1939, strony referatu 4.

²⁵ J. Szajewski, 1918–1928. (*Dziesięciolecie Służby Geograficznej*), „Wiadomości Służby Geograficznej”, t. 2, 1928, nr 3–4, s. II–III.

²⁶ Ibidem.

²⁷ J. Kobyliński, *Konsolidacja miernictwa w Polsce*, w: *Aktualne zagadnienia miernictwa...*, op. cit., strony referatu 8–9.

²⁸ *W sprawie polskiej kartografii wojskowej*, [Memoriał PTG w sprawie tajności map], „Rząd i Wojsko”, 6, 1921, nr 17, s. 13.

w którym stanowczo sprzeciwili się utajnieniu map, dowodząc szkodliwości tego procederu. Sprzymierzeńcem PTG była służba geograficzna Misji Wojskowej Francuskiej, która decyzje WIG-u określiła jako „przyzwyczajenie, pochodzące z pewnością z Rosji”²⁹.

Ruch, jaki powstał wokół tej sprawy, opisali z punktu widzenia interesów wykonawców cywilnych J. Kobyliński i S. Medyński, a z punktu widzenia wojska J. Szajewski³⁰. W wypowiedziach obu stron wyraźnie pobrzmiewa licytacja zasług na rzecz odbudowy państwa. W „przeciąganiu liny” zasług w obszarze tak fundamentalnego dzieła, jak mapa gospodarcza szybko okazało się, że siła jest głównie po jednej ze stron. Wybrzmiało to w referacie J. Szajewskiego z okazji dziesięciolecia Służby Geograficznej, w którym autor dość patetycznie podsumowywał osiągnięcia WIG-u, podkreślając że geografia wojskowa nie jest „wskrzescielem” idei o mapie topograficznej z XVIII–XIX w., ale „wykonawcą testamentu” wspomnianych wyżej A. Moszyńskiego, J. Śniadeckiego i innych z doby Stanisława Augusta³¹.

Orzucenie koncepcji mapy gospodarczej Polski poskutkowało tym, że poszczególne resorty i władze lokalne zaczęły wykonywać mapy na własne potrzeby i jak udowodnił B. Krassowski na podstawie analizy *Preliminarzy Budżetowych Rzeczypospolitej*, była to prosta droga do dublowania prac i zakupów sprzętowych³². Niepowołanie instytucji koordynującej miało więc wiele negatywnych skutków w sferze wykonawczej i kosztowej. Mapy wykonywane były w sposób niejednolity, według różnych instrukcji technicznych, przez co ich wzajemnie wykorzystanie było niemożliwe³³. Żeby zapobiec marnowaniu prac wydano jednolitą instrukcję mierniczą³⁴, a WIG zadeklarował specjalne edycje map na potrzeby administracji państwowej i badań naukowych, wydanie ich jednak warunkował uprzednim zaspokojeniem potrzeb armii³⁵. Niemniej po zawładnięciu tym obszarem prac, w *Rozważaniach z okazji dziesięciolecia „Wiadomości Służby Geograficznej”* napisano że „ (...) nie może być mowy

²⁹ Ibidem, s. 14.

³⁰ J. Kobyliński, *Konsolidacja miernictwa w Polsce*, w: *Aktualne zagadnienia miernictwa...*, op. cit., strony referatu 1–6; S. Medyński, *Mapa gospodarcza państwa*, w: *Aktualne zagadnienia miernictwa...* op. cit. strony referatu 1–12; J. Szajewski, 1918–1928, „Wiadomości Służby Geograficznej” 1928, nr 3–4, s. 1–X. Wszystkie ówczesne propozycje organizacji wykonawstwa mapy zebrała i szczegółowo opisała B. Konopska, *Unowocześnianie procesów kartograficznych w kontekście potrzeb i modernizacji gospodarki odradzającego się państwa polskiego*, w: *Modernizacja – Polskość – Trwanie. Społeczne, kulturowe i polityczne aspekty aktywności Polaków na przełomie XIX i XX wieku*, red. S. Wierzchosławski, Toruń 2015, Wydawnictwo Naukowe UMK, s. 293–313.

³¹ J. Szajewski, 1918–1928..., op. cit., s. X.

³² B. Krassowski, *Polska kartografia wojskowa (1919–1945)*, Warszawa 1974., s. 66.

³³ S.J. Tymowski, *Szkic historyczny organizacji geodezji i kartografii w Polsce w latach 1918–1939*, w: *Służba geodezyjna i kartograficzna Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii 1945–1980*, „Biuletyn Informacyjny IGIK”, t. 24, 1980, nr 1–2, s. 21.

³⁴ *Kronika geograficzna*, „Przegląd Geograficzny”, t. 3, 1922, s. 147.

³⁵ J. Słomczyński, *Polskie mapy wojskowe*, „Wiadomości Służby Geograficznej”, 1934, s. 363.

o jakimś «wielkim planie pomiarów», potrzebnym tylko jednemu działowi gospodarki państwowej (...) jedynym planem bezwzględny, który może być stawiany realnie, to Wielki Plan Obrony»³⁶.

Mapa nie powstała, administracja i badacze posługiwali się różnymi dostępnymi mapami, jednak mylnie byłoby wrażenie braku wspólnych osiągnięć, które dały mocny fundament przyszłym opracowaniom. Połączonymi siłami cywilno-wojskowymi zrealizowano w 1925 r. ogromne przedsięwzięcie inżynierskie. Ministerstwo Robót Publicznych wspólnie z WIG-iem wyznaczyło początek układu odniesienia dla polskich map, dając możliwość wykonania jednolitego pomiaru odrodzonego państwa i jednolitej mapy topograficznej. Za początek układu odniesienia przyjęto punkt astronomiczny leżący w miejscowości Borowa Góra koło Zegrza. Nowo zdefiniowany Układ „Borowa Góra” stał się obowiązujący dla wszystkich map topograficznych opracowywanych w okresie międzywojennym i wydawanych aż do początku lat pięćdziesiątych XX wieku. Drugim osiągnięciem było włączenie na szeroką skalę zdjęć lotniczych jako podstawy opracowania map, zwłaszcza obszarów miejskich. Osiągnięcia te nie dokonały przełomu w dążeniu do opracowania mapy gospodarczej dla II Rzeczypospolitej, ale stały się punktem wyjścia do opracowania koncepcji tego rodzaju mapy po drugiej wojnie światowej.

2.3. Mapa gospodarcza w grze zimnowojennej

Zbliżający się koniec drugiej wojny światowej, ogromne zniszczenia wywołane jej działaniami i wizja nowej granicy państwowej uruchomiły aktywność w zakresie opracowania mapy gospodarczej. Przedwojenni ambasadorzy prac nad mapą, teraz starsi o 20 lat, bogatsi o doświadczenia okresu międzywojennego i wyposażeni w nowoczesną technologię, zmierzali się ponownie z jej koncepcją. Tym razem rozpoczęto od powołania trzech organów państwowych odpowiedzialnych za całokształt prac w zakresie opracowywania map urzędowych. Jednostką naukową miał być Geodezyjny Instytut Naukowo-Badawczy, funkcję opiniotwórczą miała pełnić Państwowa Rada Miernicza, natomiast budowę struktur regionalnych i koordynację prac miał zająć się Główny Urząd Pomiarów Kraju bezpośrednio podległy Prezydium Rady Ministrów³⁷. Jednym z zadań Urzędu powołanego już w marcu 1945 r. było sporządzenie jednolitej mapy gospodarczej państwa stale aktualizowanej jako podstawy do planowania gospodarczego i administracyjnego, prowadzenia ksiąg hipotecznych i katastru gruntowego oraz opracowania map tematycznych³⁸.

³⁶ J. Lewakowski, *Pomiar, mapa i obrona kraju. Rozważania z okazji dziesięciolecia „Wiadomości Służby Geograficznej”*, „Wiadomości Służby Geograficznej”, t. 11, 1937, z. 3–4, s. II.

³⁷ „Dziennik Ustaw R.P.” 1945, nr 11, poz. 58, *Dekret z dnia 30 marca 1945 r. o pomiarach kraju i organizacji miernictwa*.

³⁸ Ibidem, art. 2.

Koncepcja opracowania *Mapy gospodarczej Polski*, którą ogłosił F. Piątkowski w maju 1945 r., zakładała wykonanie 80 000 arkuszy mapy w skali 1:5000 (format 40×40 cm) w ramach prac wpisanych do Planu Odbudowy Gospodarczej (tzw. plan 3-letni). Podobnie jak wcześniej J. Śniadecki w koncepcji *Mappy krajowej*, również F. Piątkowski zaplanował tematyczne „nakładki” na każdy arkusz. Do wykonania mapy zamierzał wykorzystać technikę opartą na fotogrametrii lotniczej, opracowaną i wykorzystywaną przez WIG z dużym powodzeniem jeszcze przed wybuchem wojny. Kolejność realizacji mapy zakładała wykonanie najpierw arkuszy najważniejszych regionów, następnie obszarów miejskich, mocno zagospodarowanych i pozostałych.

Wybór metody aerofotogrametrycznej nie był przypadkowy, widziano w niej bowiem wielką szansę szybkiego opracowania mapy na potrzeby całego kraju, ale żeby jej użyć należało dokonać rewizji przedwojennych poglądów na temat tajemnicy państwowej. W II Rzeczypospolitej metoda była niedostępna dla cywili „ze względu na rygorystyczne zarządzenia dotyczące ochrony tajemnicy zdjęcia lotniczego”. I jak pisali F. Piątkowski i W. Sztompke „Wierzmy, że zostanie ona tak postawiona, iż nie będzie, jak przed wojną, hamowała jak najszerzego wykorzystania zdjęć i map dla gospodarczej odbudowy kraju”³⁹. Bazowanie na zdjęciach lotniczych po drugiej wojnie światowej nie było pozbawione podstaw, ponieważ w 1945 roku Polskie Linie Lotnicze „LOT” wznowiły działalność Działu Aerofoto a Główny Urząd Pomiarów Kraju utworzył Biuro Fotogrametryczne. Obie instytucje zawarły porozumienie o współpracy w dziedzinie aerofotogrametrii: PLL „LOT” miał wykonywać zdjęcia lotnicze, natomiast Główny Urząd Pomiarów Kraju na ich podstawie miał opracowywać mapy.

Jednak wprowadzony w 1948 r. dekret o wykonywaniu zdjęć lotniczych⁴⁰ przesądził o odejściu od tej metody. W związku z tym dokonano rewizji założeń redakcyjnych mapy, zmieniono odwzorowanie, zmniejszono skalę (1:10 000) i mniej więcej dwa razy powiększono format arkuszy⁴¹. Opracowanie mapy wg nowych zasad wpisano w kolejny plan odbudowy kraju.

W kwietniu 1949 r., po zakończeniu planu 3-letniego przedstawiono założenia redakcyjne do *Mapy użycia powierzchni ziemi*, której realizację zaplanowano na tym razem plan 6-letni. Zasadniczą zmianą w tej koncepcji było odejście od wykorzystania zdjęć lotniczych i rozszerzenie liczby skal opracowania. Prace nad tą wersją mapy planowano ukończyć w 1955 r., jednak odstąpiono od nich już w 1953 r. głównie z powodu ograniczonego dostępu do źródeł kartograficznych. W międzyczasie podjęto nowe zobowiązanie do wykonania

---

³⁹ F. Piątkowski, W. Sztompke, *Pomiary kraju w planie odbudowy*, „Przegląd Geodezyjny”, r. 2, 1946, nr 11–12.

⁴⁰ „Dziennik Ustaw R.P.” 1948, nr 24, poz. 160. *Dekret z dnia 26 kwietnia 1948 r. o prawie dokonywania zdjęć aerofotogrametrycznych*.

⁴¹ AAN, zespół 723, sygn. 5/1; Piątkowski F., *Kartografia w Planie 6-letnim*. „Przegląd Geodezyjny”, r. 7, 1951, nr 1, s. 6–9.

mapy topograficznej w skali 1:25 000 dla całego kraju⁴² na potrzeby ministerstw Komunikacji, Odbudowy, Rolnictwa i Reform Rolnych, Przemysłu i Leśnictwa. Pierwotna koncepcja mapy gospodarczej bazująca na zdjęciach lotniczych stała się tematem niewygodnym i pomijanym. Materiały pozostałe po tym przedsięwzięciu przechowywane są w Archiwum Akt Nowych. Z dokumentacji wypożyczeń wynika, że przez ponad pół wieku nie znalazły się one w obszarze zainteresowania żadnego badacza.

Czas zimnej wojny i przystąpienie Polski do układu warszawskiego wyjątkowo nie sprzyjały cywilnej kartografii wielkoskalowej, korzystaniu ze zdjęć lotniczych i nowoczesnych technik fotogrametrycznych do opracowań jawnych. O wpływie aparatu władzy na cywilną produkcję kartograficzną szeroko pisała B. Konopska⁴³, zwracając m.in. uwagę na przepisy utrudniające dostęp do źródeł kartograficznych nawet instytucjom powołanym przez władzę do opracowywania i wydawania map.

Administracja państwa nie została jednak pozostawiona bez opracowań kartograficznych; podobnie jak w II Rzeczypospolitej z „pomocą” przyszło wojsko. Polska przystępując do bloku wschodniego zobowiązała się zaprzestać używania map wydanych przez WIG i przyjęła radzieckie wzory, na podstawie których miała opracować mapy na potrzeby realizacji planów i inwestycji gospodarczych. Z Uchwały Prezydium Rządu z marca 1953 r.⁴⁴ wynika, że zaplanowano do końca 1957 r. opracować i wydać nowoczesną mapę Polski w skali 1:25 000 do celów gospodarczych i obronnych. Mapę wydano i w powodu braku innych, cieszyła się ona dużym zainteresowaniem. Poszczególne arkusze nazywano „powiatówkami” lub „obrębówkami”, ponieważ ich treść ograniczona była do obrębów odpowiadających powiatom. Niski poziom informacyjności i deformacje to niestety cechy charakterystyczne tej mapy⁴⁵, dlatego paradoksem było nadanie jej klauzuli „poufne”. Opisana mapa była jedynie wstępem do kolejnych opracowań służących realizacji potrzeb administracji państwowej i badań naukowych.

Kolejnym erzacem mapy gospodarczej były opracowania kartograficzne w skali 1:10 000 dla całego kraju i 1:5 000 dla stref inwestycji gospodarczych. Pracowała nad nimi służba topograficzna w latach 1955–1975, stosując na nich – zgodnie ze wspomnianym już zobowiązaniem z 1952 r. – wzory znaków umownych używanych na mapach radzieckich. W trakcie prowadzonych prac,

⁴² T. Dudziński, *Wielkoskalowe mapy gospodarcze – mapa zasadnicza*, w: *Służba geodezyjna i kartograficzna GUGiK 1945–1980*, „Biuletyn Informacyjny GUGiK”, t. 24, 1980, nr 1–2, Numer specjalny, s. 88–94.

⁴³ B. Konopska, *Wpływ aparatu władzy w latach 1944–1989 na polskie publikacje kartograficzne do użytku powszechnego*, „Instytut Geodezji i Kartografii. Seria Monograficzna”, nr 16, Warszawa 2012, Wydawnictwo IGIK.

⁴⁴ *Uchwała Prezydium Rządu nr 16/S/53 z 31 marca 1953 r. w sprawie założenia jednolitej państwowej sieci geodezyjnej i opracowania mapy podstawowej państwa*.

⁴⁵ W. Grygorenko, *Kartografia polska w latach 1945–1090 w potrzasku reorganizacji i cenzury*, „Polski Przegląd Kartograficzny”, t. 23, 1991, nr 1–2, s. 1–7.

pod wpływem postępu w eksploracji kosmosu, wprowadzono kolejne obostrzenia w kartografii cywilnej państw bloku wschodniego. Pokłosiem ich było m.in. opracowanie dla map cywilnych nowego układu „1965”. Był to układ współrzędnych płaskich prostokątnych, niejednolity, dzielący Polskę na pięć stref odzworowawczych. Zasady korzystania z map w układzie „1965” regulowała *Uchwała Komitetu Obrony Kraju* z września 1968 roku. Podobnie jak w przypadku „powiatówek” deformacje geometryczne na mapach tego układu były duże, zwłaszcza na styku stref; pomimo to poufne były współrzędne punktów określonych w układzie „1965” i wszystkie inne mapy mające ten układ w podstawie⁴⁶.

Kolejną, bardziej rzetelną w przedstawieniu treści była mapa topograficzna w skali 1:100 000 w układzie „GUGiK-80”, jednak powstała ona na drodze przemontowania i przeredagowania map wojskowych, dziedzicząc w dużej mierze ich system znaków i grafikę⁴⁷. Kres stosowaniu wzorów radzieckich położyły lata dziewięćdziesiąte XX wieku oraz zmiany geopolityczne, jakie nastąpiły w Europie środkowej i wschodniej.

3. Podsumowanie

Mapa krajowa, mapa gospodarcza to idea, o której mówiono, którą planowano od XVIII w. i której nie zrealizowano przez kolejne dwa stulecia. Opracowanie koncepcji tych map wymagało dużego wysiłku intelektualnego. Ich realizacja wymagała długiego czasu i była wysoko kapitałochłonna. Koncepcja każdej z map zakładała jej wieloarkuszowość, która wiązała się z niełatwą do utrzymania jednolitością opracowania. Każda z tych map, w przypadku powstania, stanowiłaby poważną konkurencję dla opracowań topografów wojskowych. Wykonywanie pomiarów kraju i opracowywanie map w skalach topograficznych w przeszłości były w wyłącznie w kompetencjach wojska. Pierwsi pomysłodawcy analizowanych projektów, kiedy je ogłaszali zastanawiali się nad podziałem prac między służby państwowe i wojskowe, a następnie zakładali wykonawstwo w zespołach niezależnych od wojska.

Kompletne i fenomenalne wręcz projekty powstawały w czasach trudnych w okresie zaborów oraz tuż po zakończeniu pierwszej i drugiej wojny światowej. W każdym przypadku myśl twórcza nie była niczym skrępowana, jednak sfera wykonawcza z przyczyn pozamerytorycznych nie była gotowa na podjęcie decyzji o realizacji.

W wyjaśnieniu fenomenu przedsięwzięcia z końca XVIII w. pod nazwą *Mapa Krajowa* trzeba nawiązać do próby podjętej przez S. Wierchosławskiego⁴⁸

---

⁴⁶ AAN, zespół 1102, sygn. 1876. GUKPPiW, K. 4–6.

⁴⁷ M.W. Meksuła, L. Grzechnik, *Ewolucja grafiki polskich map topograficznych*, w: *Dawne mapy topograficzne w badaniach geograficzno-historycznych*, red. A. Czerny. Lublin 2015, Wydawnictwo UMCS, s. 194.

⁴⁸ S. Wierchosławski, *Słowo wstępne redaktora*, w: *Modernizacja, polskość, trwanie. Społeczne, kulturowe i polityczne aspekty aktywności Polaków na przełomie XIX i XX w.*, pod red. S. Wierchosławskiego, Toruń 2015, Wydawnictwo Naukowe UMK, s. 8.

udokumentowania okresu zaborów jako czasu powstawania nowoczesnych prądów w każdej dziedzinie życia. S. Wierchosławski odszedł od powszechnej opinii o zacofaniu ziem polskich i wskazał na przemiany cywilizacyjne zgodnie z kierunkami europejskimi, jakie zaszły w tym czasie. Proponuje on, podobnie jak wcześniej P. Koryś⁴⁹, przeanalizować okres zaborów z punktu widzenia realistów, a nie – jak to czyniono dotychczas – z perspektywy potomków romantyków, podkreślając działania, które pozwoliły Polakom przetrwać, wzmocnić się i unowocześnić pod względem technicznym, ekonomicznym i politycznym⁵⁰. W tymże okresie powstało, obok projektu *Mappy*, wiele innych prac łączących treści geograficzne, geologiczne, przyrodnicze, ekonomiczne i ludnościowe, które były w obiegu naukowym. Wiele z nich przypomniał M. Hłowiecki⁵¹, pisząc o błędnych ocenach tego okresu w zagranicznych opracowaniach dotyczących historii nauki i techniki. Według niego opracowania te bazują na dawnych publikacjach autorów z państw zaborczych, którzy korzystając z dorobku polskich uczonych nie upowszechniali wiedzy o ich osiągnięciach.

Wydawać by się mogło, że moment odzyskania niepodległości będzie kamieniem milowym dla polskiej mapy gospodarczej. Przełom lat 1918 i 1919 dowiódł, że organy państwowe miały wystarczającą świadomość potrzeby posiadania mapy w procesie modernizacji ziem polskich, a podejście władz państwowych, środowisk naukowych i technicznych do koncentracji prac w cywilnych strukturach państwa było zgodne z wzorami przyjmowanymi w Europie. Przyczyny pozamerytoryczne sprawiły, że prac tych nie podjęto. Problem mapy gospodarczej wpisał się wręcz idealnie w rywalizację „cywilnych z legionistami”, co było charakterystyczne dla działalności podejmowanej w tym okresie⁵².

Analizując ówczesne losy mapy gospodarczej i oceniając skuteczność „cywili i mundurowych” należy także pamiętać, że młoda administracja państwowa zderzyła się w tym samym czasie z realizacją jeszcze jednego zadania, bardzo istotnego pod względem gospodarczym i politycznym. Równolegle realizowany był przecież pomiar granic nowo budowanego państwa. Jak ogromne było to przedsięwzięcie i jak ustawiło ono mapę gospodarczą na liście spraw priorytetowych odradzającego się państwa świadczy fakt prowadzenia tych pomiarów aż do 1939 roku (bez pomiaru granicy z Litwą)⁵³.

⁴⁹ P. Koryś, *Romantyczny patriotyzm i pozytywistyczny racjonalizm. Dwa style myślenia o narodzie polskim na przełomie XIX i XX wieku i ich przyszłe konsekwencje*, w: *Gospodarcze i społeczne skutki zaborów Polski*, red. J. Chumiński i K. Popiński, Wrocław: 2008, Wydawnictwo Gajt, s. 68–82.

⁵⁰ W ten nurt wpisuje się publikacja B. Konopskiej, *Unowocześnianie procesów kartograficznych w kontekście potrzeb i modernizacji gospodarki odradzającego się państwa polskiego*, w: *Modernizacja, polskość, trwanie...*, op. cit., s. 292–313.

⁵¹ Hłowiecki M., *Okręty na oceanie czasu. Historia nauki polskiej do 1945 roku*, Warszawa 2001, Wydawnictwo MADA, s. 156.

⁵² S. Wierchosławski, *Zabory ziem polskich – geneza polskiej nowoczesności*, w: *Modernizacja, polskość, trwanie...*, op. cit., s. 14.

⁵³ S. Kryński, *Rozwój prac geodezyjnych w latach 1918–1945*, „Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica, nr 916, Geodezja, z. 75, 1983, s.163.

Podobnie zdarzyło się po drugiej wojnie światowej. Fenomenalna koncepcja mapy gospodarczej, bazująca na nowoczesnej technologii i zdjęciach lotniczych tym razem kompletnie nie przystawała do koncepcji państwa, jakie wówczas zaczęto budować. Przystąpienie do układu warszawskiego zmieniło optykę postrzegania informacji o terenie. Ponownie czynnik pozamerytoryczny zdecydował o zaniechaniu realizacji.

We wszystkich trzech analizowanych przypadkach widać ogromne ambicje autorów tych koncepcji i, jak już wielokrotnie podkreślono, niczym nie skrepowaną myśl twórczą, duże zaangażowanie po stronie administracji państwowej i kompletnie niesprzyjające okoliczności polityczne do przejęcia tego obszaru kartografii przez geodezyjno-kartograficzną służbę cywilną.

Literatura

- Bzinkowska J., 1982, *Zainteresowania kartograficzne Jana Śniadeckiego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej im. S. Staszica”, nr 900, Geodezja, z. 74, s. 79–91.
- Chałubińska A., 1963, *Sprawa „Opisu jeograficznego” w tajnym ruchu filomackim*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, seria C, z. 6, s. 5–21.
- Dudziński T., 1980, *Wielkoskalowe mapy gospodarcze – mapa zasadnicza*, w: *Służba geodezyjna i kartograficzna Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii 1945–1980*, „Biuletyn Informacyjny IGiK”, t. 24, nr 1–2, Numer specjalny, s. 88–94.
- Encyklopedia Powszechna*, T. 6 (Cul.–Den.), 1861, Warszawa, Wyd. S. Orgelbrand.
- Fleszar M., 1956, *Myśl geograficzno-ekonomiczna w epoce stanisławowskiej*, w. tegoż: *Studia z dziejów geografii ekonomicznej w Polsce od połowy XVIII w. do r. 1848*, „Prace Geograficzne”, nr 8, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Grygorenko W., 1991, *Kartografia polska w latach 1945–1090 w potrzasku reorganizacji i cenzury*, „Polski Przegląd Kartograficzny”, t. 23, nr 1–2, s. 1–7.
- Iłowiecki M., 2001, *Okręty na oceanie czasu. Historia nauki polskiej do 1945 roku*, Warszawa, Wydawnictwo MADA.
- Jackowski A., M. Taborska, 2014, *Rozwój myśli geograficznej w Polsce*, Kraków, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ.
- Kobyliński J., 1939, *Konsolidacja miernictwa w Polsce*, w: *Aktualne zagadnienia miernictwa. Zbiór referatów*, red. E. Warchałowski, J. Piotrowski, Warszawa, strony referatu I–X.
- Konopska B., 2012, *Wpływ aparatu władzy w latach 1944–1989 na polskie publikacje kartograficzne do użytku powszechnego*, „Instytut Geodezji i Kartografii. Seria Monograficzna”, nr 16, Warszawa.

- Konopska B., 2015, *Unowocześnianie procesów kartograficznych w kontekście potrzeb i modernizacji gospodarki odradzającego się państwa polskiego*, w: *Modernizacja – Polskość – Trwanie. Społeczne, kulturowe i polityczne aspekty aktywności Polaków na przełomie XIX i XX wieku*, red. S. Wierchoślawski, Toruń, Wydawnictwo Naukowe UMK, s. 293–313.
- Koryś P., 2008, *Romantyczny patriotyzm i pozytywistyczny racjonalizm. Dwa style myślenia o narodzie polskim na przełomie XIX i XX wieku i ich przyszłe konsekwencje*, w: *Gospodarcze i społeczne skutki zaborów Polski*, red. J. Chumiński i K. Popiński, Wrocław, Wydawnictwo Gajt, s. 68–82.
- Krassowski B., 1974, *Polska kartografia wojskowa 1919–1945*, Warszawa, Wydawnictwo MON.
- Kronika geograficzna*, 1922, „Przegląd Geograficzny”, t. 3, s. 129–171.
- Kryński S., 1983, *Rozwój prac geodezyjnych w latach 1918–1945*, „Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica”, nr 916, *Geodezja*, z. 75, s. 161–178.
- Lewakowski J., 1937, *Pomiar, mapa i obrona kraju. Rozważania z okazji dziesięciolecia „Wiadomości Służby Geograficznej”*, „Wiadomości Służby Geograficznej”, t. 11, z. 3–4, s. I–XLII.
- Medyński S., 1939, *Mapa gospodarcza państwa*, w: *Aktualne zagadnienia miernictwa. Zbiór referatów*, red. E. Warchałowski, J. Piotrowski, Warszawa, strony referatu I–X.
- Meksuła M.W., Grzechnik L., 2015, *Ewolucja grafiki polskich map topograficznych*, w: *Dawne mapy topograficzne w badaniach geograficzno-historycznych*, red. A. Czerny, Lublin, Wydawnictwo UMCS, s. 194.
- O Mappie Krajowej, Jan Śniadecki (1790)*, Uwagi wstępne Beata Konopska, 2017, „Studia Geohistorica”, nr 5, s. 20–27.
- Olszewicz B., 1919, *Polska kartografia wojskowa w XVIII wieku*, „Bellona”, r. 2, z. 9, s. 701–723.
- Olszewicz B., 1921, *Polska kartografia wojskowa*, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy. Warszawa, Główna Księgarnia Wojskowa.
- Osiński A., 1851, *O życiu i pismach Tadeusza Czackiego*, wyd. 2, Kraków.
- Piątkowski F., W. Sztompke, 1946, *Pomiary kraju w planie odbudowy*, „Przegląd Geodezyjny”, r. 2, nr 11–12, s. 7–13.
- Rastawiecki E.B., 1846, *Mappografia dawnej Polski*, Warszawa, Druk. S. Orgelbranda.
- Romer E., 1969, *O geografii. Rozważania historyczne i metodologiczne*. Przedmową, komentarzem, przypisami i streszczeniem opatrzył August Zierhoffer, „Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, Seria B, nr 153, Wrocław.
- Sawicki L., 1919, *Zakłady państwowe a geografja ojczysta*, „Przegląd Geograficzny”, t. 1, z. 1–2, s. 5–17.
- Słomczyński J., 1934, *Polskie mapy wojskowe*, „Wiadomości Służby Geograficznej”, t. 8, nr 3, s. 363–386.

- Słowo wstępne*, 1919, „Przegląd Geograficzny”, t. 1, z. 1–2, s. 1–4.
- Szajewski J., 1928, 1918–1928 (*Dziesięciolecie Służby Geograficznej*), „Wiadomości Służby Geograficznej”, t. 2, nr 3–4, s. II–III.
- Śniadecki J. 1839, *Dzieła*. Wydanie nowe Michała Balińskiego, t. 1, cz. 1, Warszawa.
- Tymowski S.J., *Szkic historyczny organizacji geodezji i kartografii w Polsce w latach 1918–1939*, w: *Służba geodezyjna i kartograficzna Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii 1945–1980*, „Biuletyn Informacyjny IGIK”, t. 24, 1980, nr 1–2, Numer specjalny, s. 18–22.
- W sprawie polskiej kartografii wojskowej*, [Memoriał PTG w sprawie tajności map], 1921, „Rząd i Wojsko”, 6, nr 17, s. 13–15.
- Wierchosławski S., 2015a, *Słowo wstępne redaktora*, w: *Modernizacja, polskość, trwanie. Społeczne, kulturowe i polityczne aspekty aktywności Polaków na przełomie XIX i XX w.*, red. S. Wierchosławski, Toruń, Wydawnictwo Naukowe UMK, s. 7–12.
- Wierchosławski S., 2015b, *Zaborzy ziem polskich – geneza polskiej nowoczesności*, w: *Modernizacja, polskość, trwanie. Społeczne, kulturowe i polityczne aspekty aktywności Polaków na przełomie XIX i XX w.*, red. S. Wierchosławski, Toruń, Wydawnictwo Naukowe UMK, s. 13–26.

The concepts of economic maps for governing the country (18th–20th centuries)

Beata Konopska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej, Katedra Geomatyki i Kartografii

ORCID 0000-0002-9302-5164

E-mail: beata.konopska@poczta.umcs.lublin.pl

In the history of Polish large-scale cartography, the idea of publishing a map for the implementation of goals related to state governance has appeared several times. This article outlines the genesis of the concept of such projects and attempts to indicate the reasons for their failure.

The concept and rules for the implementation of an economic map were first developed in detail and made public at the end of the 18th century, but the time of the partitions was not favorable for such undertakings. The revival of the Polish state was the second time when there was a need to confront various visions of

the country's economic development with its topographic image. However, the war of 1920 and vaguely defined competences of individual ministries prevented the implementation from taking place. Another specific concept of a large-scale economic map was announced right after the Second World War and assumed the use of a wide range of aerial photographs. Unfortunately, the times of the Cold War were not conducive to the implementation of civilian topographic maps.

All three analyzed cases show the enormous ambitions of the authors of these concepts and their unrestrained creative thought, great commitment on the part of the state administration, and completely unfavorable political circumstances for the takeover of this area of cartography by the geodetic and cartographic civil service. A national economic map is an idea that had been discussed the 18th century and was not developed for the next two centuries.

Keywords: official map, economic map, Poland reborn
